

Nomádi vzdělávacího systému

Vícepřípadová studie transferů žáků základních škol

Jan Vyhnálek

Abstrakt

Vícepřípadová kvalitativní studie tří transferů žáků základních škol v České republice je explorativní sondou do meziškolní mobility žáků, definované jako změna školy z jiného důvodu, než je postup na další úroveň vzdělávání (Rumberger, 2003). Otevírá ji přehledová studie výzkumných témat nejvýznamějších empirických statí meziškolní mobility z let 1991–2016, ukazující nejednotnost terminologie, mezeru v poznání příčin a průběhu procesu přestupů žáků i potřebu kvalitativních výzkumů. Empirická část studie chce přispět k zaplnění této mezery a zkoumá transfery jako „sociální a vztahovou konstrukci“ (Zamora & Moforte, 2013, s. 59). Dva případy analyzují transfer navazující na tranzici žáků na druhý stupeň ZŠ, z nichž jeden je dítětem v pěstounské péči, třetí případ sérii transferů v neúspěšné snaze rodičů integrovat dítě s neurologickým a mentálním postižením (dětská mozková obrna) v ZŠ hlavního proudu. Zdrojem dat jsou hloubkové polostrukturované rozhovory s rodiči, žáky, učiteli, řediteli škol a externími odborníky, terénní poznámky a dokumenty. Jádrem studie jsou analytické narace přestupů s bohatě citovanými daty usnadňujícími naturalistickou generalizaci. Ukazuje se v nich vliv komunikace mezi školou a rodinou, role angažovaného rodiče, trackingu uvnitř školy, školního klimatu, stigmatizace žáků a rodin, důraz na výkon a sociální vyloučení. Přestup je obvykle výsledkem náhlého rozhodnutí rodičů po delší dobu probíhajícím zhoršování komunikace a pohody všech zúčastněných. Následně jsou případy analyzovány perspektivou teorie sociální praxe P. Bourdieu a teorie sociálního kapitálu J. Colemana. Ač původně zamýšlené jako soupeřící, tyto teorie se v analýze ukázaly jako vhodný nástroj interpretace v jejich propojení. Ve všech případech lze transfery interpretovat jako výsledek procesu, kdy nedostatečná ontologická komplicita dítěte nebo rodiče ve školním prostředí vyvolává vylučující reakci sociálního pole, projevující se stigmatizací dítěte nebo rodiny a agresivitou v komunikaci mezi personálem školy, dítětem a rodinou. Rodiče jsou vnímaví pro etickou kvalitu prostředí, vyhodnocují sociální kapitál školy a snaží se ho posílit. Tím v pozici angažovaných rodičů otevírají hru o pravidla, pro kterou nemají dostatečný kapitál, a nakonec řeší vyhrocení

vztahové situace transferem dítěte do jiné školy. Z hlediska volby se transfery ukázaly jako reaktivní odpověď rodiče na zvýšený tlak pole a zároveň strategické hledání školy s vyšším sociálním kapitálem. Nalezení takové školy bylo základem úspěšnosti transferu. Studie dokumentuje souvislost problematiky přestupů s dalšími tématy jako rivalita škol, diferenciací vzdělávání, role ředitele, pěstounská péče nebo role školských poradenských zařízení.

Klíčová slova

meziškolní mobilita žáků, kvalitativní výzkum, případová studie, spolupráce mezi školou a rodinou, sociální pole, sociální kapitál